

O'ZBEKISTON TARIXIDA ADOLAT G'OYASI VA DAVLAT BOSHQARUVI AN'ANALARI

Artikov Jamol Kamolovich

*Osiyo Xalqaro Universiteti Tarix fakulteti magistri
Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti
Energio-mexanika fakulteti tyutori
jamolartikov46420@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu tezisda O'zbekiston tarixida adolat g'oyasining shakllanishi, rivojlanishi va davlat boshqaruvi an'analari bilan uzviy bog'liqligi tahlil qilinadi. O'zbek davlatchiligi tarixida adolat tushunchasi faqat axloqiy mezon sifatida emas, balki siyosiy boshqaruv, ijtimoiy barqarorlik, xalq farovonligi va hukmdor mas'uliyatini belgilovchi muhim tamoyil sifatida namoyon bo'lgan. Qadimgi davrlardan boshlab, turkiy davlatchilik, islomiy boshqaruv madaniyati, Amir Temur davri hamda keyingi tarixiy bosqichlarda adolatli boshqaruv g'oyasi davlatning mustahkamligi va jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida qaralgan.

Kalit so'zlar: adolat g'oyasi, O'zbekiston tarixi, davlat boshqaruvi, davlatchilik an'analari.

O'zbekiston tarixi qadimdan boy davlatchilik tajribasi, yuksak siyosiy tafakkur, adolatga asoslangan boshqaruv an'analari va xalq manfaatini ustuvor qo'ygan ijtimoiy qarashlar bilan ajralib turadi. Tarixiy taraqqiyotning turli bosqichlarida adolat g'oyasi jamiyat hayotini tartibga soluvchi, davlat hokimiyatining ma'naviy asoslarini mustahkamlovchi va hukmdor bilan xalq o'rtasidagi munosabatlarni belgilovchi muhim mezon sifatida namoyon bo'lgan. Shu sababli O'zbekiston tarixida adolat tushunchasi faqat axloqiy qadriyat emas, balki davlat boshqaruvi, qonun ustuvorligi, ijtimoiy barqarorlik va xalq farovonligini ta'minlovchi asosiy tamoyillardan biri sifatida qaralgan.

Adolat g'oyasi o'zbek davlatchiligi tarixida chuqur ildizlarga ega. Qadimgi turkiy davlatchilik an'analari ham, islom sivilizatsiyasi ta'sirida shakllangan siyosiy-huquqiy qarashlarda ham, Amir Temur va temuriylar davri boshqaruv tajribasida ham adolat davlat mustahkamligining asosiy sharti sifatida talqin etilgan. Xalq ongida "adolatli hukmdor", "odil boshqaruv", "xalq manfaatini himoya qilish", "maslahat bilan ish yuritish" kabi tushunchalar davlat boshqaruvining eng muhim belgilaridan biri bo'lib kelgan. Bu holat tarixiy manbalar, siyosiy-falsafiy qarashlar, davlat boshqaruviga oid tajribalar va xalq og'zaki ijodi namunalarida ham o'z aksini topgan.

O'zbekiston davlatchiligi tarixida adolat g'oyasi davlat boshqaruvining

eng muhim ma'naviy-siyosiy tamoyillaridan biri sifatida shakllangan. Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, xalq manfaatini himoya qilish, qonun va tartibni ta'minlash, hukmdorning mas'uliyati, kengash va maslahat asosida ish yuritish kabi boshqaruv mezonlari adolat tushunchasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Shu sababli adolat faqat axloqiy fazilat emas, balki davlatning barqarorligi, jamiyatning birdamligi va hokimiyatning qonuniyligini ta'minlovchi boshqaruv mezoni sifatida namoyon bo'lgan.

Turkiy davlatchilik tafakkurida adolatli hukmdor obrazi alohida o'rin tutadi. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida davlat boshqaruvi, hukmdor odobi, xalq bilan munosabat, bilim, aql va adolat masalalari keng yoritilgan. Asarda podshohning asosiy vazifasi xalqni zo'ravonlikdan himoya qilish, tartib o'rnatish va jamiyatda muvozanatni saqlash bilan belgilanadi. Demak, ilk turkiy siyosiy qarashlarda ham davlat kuchi faqat harbiy qudrat bilan emas, balki adolatli boshqaruv bilan o'lchangan [1]. "Qutadg'u bilig" 1069–1070-yillarda yaratilgan turkiy adabiyotning muhim namunasi sifatida qayd etiladi.

Islomiy boshqaruv madaniyatida ham adolat davlatning asosiy tayanchi sifatida qaralgan. Nizomulmulkning "Siyosatnoma" asarida podshoh, vazirlar, amaldorlar va davlat xizmatchilarining mas'uliyati haqida fikr yuritiladi. Ushbu asarda boshqaruvning markazida tartib, nazorat, mas'uliyat, xalqning arz-dodini eshitish va adolatli qaror qabul qilish g'oyalari turadi. Bu qarashlar Movarounnahr va Xuroson hududlaridagi davlat boshqaruvi an'analari ham kuchli ta'sir ko'rsatgan. Chunki islomiy siyosiy tafakkurda hukmdorning asosiy vazifasi nafaqat davlatni boshqarish, balki jamiyatda adolat va osoyishtalikni ta'minlashdan iborat deb baholangan [2].

Amir Temur davrida adolat g'oyasi yanada amaliy boshqaruv tamoyiliga aylangan. "Temur tuzuklari"da saltanatni boshqarish, amaldorlarni tanlash, harbiy va ma'muriy tartibni yo'lga qo'yish, xalq ahvolidan xabardor bo'lish, qonun-qoidaga rioya qilish kabi masalalar alohida ahamiyat kasb etadi. Amir Temur davlatni mustahkamlashda faqat kuchga emas, balki tartib-intizom, kengash, qonuniylik va adolatga tayanish zarurligini ko'rsatgan. Shu jihatdan Temuriylar davri boshqaruvi O'zbekiston tarixida markazlashgan davlat, kuchli ma'muriy tizim va adolatli siyosat uyg'unligining muhim namunasi hisoblanadi [3]. "Temur tuzuklari" Amir Temurning harbiy va siyosiy faoliyatiga oid muhim tarixiy manba sifatida tavsiflanadi.

Adolat g'oyasining davlat boshqaruvidagi yana bir muhim jihati shundaki, u xalq bilan hokimiyat o'rtasidagi ishonchni mustahkamlagan. Adolatli boshqaruv mavjud bo'lgan joyda xalq davlatga nisbatan ishonch bildiradi, ijtimoiy tartib kuchayadi, norozilik va beqarorlik kamayadi. Aksincha, adolatsizlik, mansab suiiste'moli, poraxo'rlik, xalq manfaatidan uzoqlashish

davlat boshqaruvining zaiflashishiga olib keladi. Shu sababli tarixiy manbalarda odil hukmdor, dono vazir, maslahatchi oqsoqollar va xalq dardini eshituvchi rahbar obrazi ijobiy boshqaruv namunasi sifatida ko'rsatiladi.

O'zbekiston tarixida davlat boshqaruvi an'analari maslahat, kengash, qonun, ijtimoiy tartib va xalq manfaatlarini himoya qilish bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Qadimgi va o'rta asrlar boshqaruv tajribasida hukmdor yagona qaror chiqaruvchi shaxs bo'lsa-da, u dono kishilar, amaldorlar, ulamolar va tajribali arboblarning fikriga tayanishga majbur bo'lgan. Bu esa boshqaruvda muvaffaqiyat, maslahat va mas'uliyat tamoyillarining mavjudligini ko'rsatadi. Ayniqsa, mahalliy boshqaruv an'alarida oqsoqollar, mahalla yetakchilari va jamoa vakillarining fikri muhim ahamiyat kasb etgan.

Zamonaviy O'zbekiston taraqqiyotida ham adolat va qonun ustuvorligi davlat boshqaruvining asosiy tamoyillaridan biri sifatida qaratiladi. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida adolat va qonun ustuvorligini ta'minlash, inson qadrini ulug'lash, xalq manfaatini himoya qilish kabi vazifalar ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan [4]. Bu holat tarixiy davlatchilik an'alaridagi adolat g'oyasi bugungi davlat boshqaruvi tizimida ham davom etayotganini ko'rsatadi.

Demak, O'zbekiston tarixida adolat g'oyasi davlatchilik tafakkurining markaziy tushunchalaridan biri bo'lib kelgan. U turkiy siyosiy qarashlarda, islomiy boshqaruv madaniyatida, Amir Temur davri davlat boshqaruvi tajribasida va zamonaviy taraqqiyot tamoyillarida o'ziga xos shaklda namoyon bo'lgan. Adolatli boshqaruv davlatni mustahkamlaydi, xalq ishonchini oshiradi, jamiyatda tartib va barqarorlikni ta'minlaydi. Shu bois adolat g'oyasini tarixiy jarayon sifatida o'rganish milliy davlatchilik merosini chuqur anglash uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston tarixida adolat g'oyasi davlat boshqaruvining ma'naviy, siyosiy va huquqiy asosi sifatida shakllangan. Tarixiy manbalar va boshqaruv tajribasi shuni ko'rsatadiki, adolatli hukmdor, qonun ustuvorligi, xalq manfaatini himoya qilish va rahbar mas'uliyati jamiyat taraqqiyotining muhim shartlaridan biri bo'lgan. Yusuf Xos Hojib, Nizomulmuluk va Amir Temur merosida adolat davlatni boshqarishning asosiy mezon sifatida talqin etiladi.

Adolat g'oyasi davlat va xalq o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, amaldorlar faoliyatini tartibga solish va jamiyatda qonuniylilikni qaror toptirishga xizmat qilgan. Bugungi kunda ham ushbu tarixiy tajriba o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Zamonaviy O'zbekistonda adolat, qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash davlat boshqaruvining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida davom etmoqda. Shuning uchun O'zbekiston tarixidagi adolat g'oyasi nafaqat o'tmish merosi, balki

bugungi davlat boshqaruvi madaniyatini rivojlantirish uchun ham muhim nazariy va amaliy manba hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Yusuf Xos Hojib. *Qutadgʻu bilig*. — Toshkent: Fan, 1971.
2. Nizomulmulik. *Siyosatnoma*. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
3. Amir Temur. *Temur tuzuklari*. — Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1991.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. *2022–2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida*. — Lex.uz.